

حبس‌های کمتر از نود و یک روز در نظام کیفری ایران

دکتر محمود المیر، قاضی دادگاه نظامی اصفهان، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان

مقدمه:

طبق ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۸/۱۲/۲۸ اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز در مواردی ممنوع اعلام شده است. موارد ممنوعیت حبس‌های کمتر از نود و یک روز در قانون یاد شده و رأی وحدت رویه مربوطه به شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ عبارت است از سه وضعیت: ۱_ کلیه جرایم مربوط به تخلفات راهنمایی و رانندگی با هر میزان مجازات حبس (تبصره ذیل ماده ۷۱۸ قانون مجازات اسلامی استثناء است)، ۲_ کلیه جرایمی که حداکثر مجازات حبس مندرج در قانون برای آن‌ها کمتر از نود و یک روز باشد، ۳_ کلیه جرایمی که حداقل مجازات حبس آن‌ها در قانون کمتر از نود و یک روز باشد، هر چند حداکثر مجازات بیش از نود روز باشد. مواردی که مجازات جرمی در قانون، حبس با حداقل و حداکثر بیشتر از نود روز تعیین شده باشد. این اعمال مشمول ممنوعیت و تعیین مجازات حبس کمتر از نود و یک روز نخواهند بود.

عده‌ای از حقوق‌دانان معتقدند به دلیل معایب بسیار زیاد حبس‌های کوتاه مدت، قانونگذار در ماده (۳) قانون وصول..... درصدد حذف این نوع از حبس‌ها برآمده و صدور رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ از طرف هیأت عمومی دیوان عالی کشور نیز مؤید همین برداشت است. در نتیجه هیچ کدام از محاکم _ تحت هر شرایطی _ حق اعمال مجازات حبس‌های کوتاه مدت (کمتر از نود و یک روز) را تحت هیچ شرایطی ندارند.^(۱)

در این مقاله سعی شده ثابت شود در مواردی که حداقل مجازات حبس مندرج در قانون، بیشتر از نود روز باشد، تعیین حبس‌های کوتاه مدت از طرف محاکم با اعمال ماده (۲۳) قانون مجازات اسلامی فاقد ایراد قانونی است و چنانچه قانونگذار بخواهد حبس‌های کوتاه مدت را از سیستم مجازات کشور حذف کند، نیاز به تصریح قانون دارد در غیر این صورت با صرف وجود ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه مربوطه نمی‌توان مدعی حذف حبس‌های کوتاه مدت در کشور گردید.

تعریف و مفهوم حبس‌های کوتاه مدت

در شروع بحث لازم است که تا حدودی با مفهوم و تعریف حبس‌های کوتاه مدت آشنا شویم. در یک تقسیم‌بندی از مجازات‌های سالب آزادی، حبس‌ها به طویل‌المدت و کوتاه مدت تقسیم می‌شوند. زندان کوتاه مدت دارای مفهومی نسبی و نظری است. به این معنی که نه تنها این مفهوم از یک کشوری به کشور دیگر ممکن است فرق کند؛ در داخل یک مملکت نیز برحسب زمان ممکن است این مفهوم تغییر یابد.

انجمن بین‌المللی حقوق جزا در تعریف خود حبس‌های کوتاه مدت را حبس‌هایی می‌داند که مدت آن از سه ماه تجاوز نکند. کشورهایی چون بلژیک، فنلاند، بریتانیا، ژاپن و... حبس‌های کوتاه مدت را حبس‌های کمتر از شش ماه می‌دانند. تعداد کمی از کشورهای جهان چون آلمان حبس‌های کمتر از نه ماه را حبس‌های کوتاه مدت دانسته‌اند. گروه کارشناسان سازمان ملل متحد در کنگره ۱۹۵۹ م، شهر "استراسبورگ" به این نتیجه رسیدند که حبس‌های کوتاه مدت، در هیچ یک از کشورهای جهان نه در قانون و نه در تصویب نامه‌های قانونی تعریف نشده است.

در گزارش ۱۹۶۰م، دبیر کل وقت سازمان ملل متحد به کنگره لندن آمده که حدود ۷۵٪ از مجازات‌های سالب آزادی در تمام جهان از نوع حبس‌های کمتر از شش ماه (حبس‌های کوتاه مدت) بوده‌اند.^(۲) از مطالب فوق می‌توان نتیجه گرفت که در کشورها حبس‌های کوتاه مدت به حبس‌هایی گفته می‌شود که با توجه به قانون وصول... کمتر از نه و یک روز باشند.

حبس‌های کوتاه مدت در نظام‌های حقوقی جهان

طبق بررسی‌های به عمل آمده، پس از جنگ جهانی دوم اکثر کشورهای جهان، زندان‌های کوتاه مدت را در سیستم قضایی خود مورد استفاده قرار داده‌اند و استفاده از این نوع از مجازات‌های کماکان ادامه دارد. عده‌ای از حقوقدانان کشورهای مختلف معتقدند که معایب زندان‌های کوتاه مدت آن قدر زیاد است که باید آن را "داروی بدتر از درد" لقب داد. مخالفین این نوع از مجازات‌ها معتقدند در این نوع زندان به علت کوتاهی مدت آن نه می‌توان هیچ نوع رژیم تربیتی و اصلاحی معمول داشت و نه می‌توان هیچ نتیجه مهمی از آن انتظار داشت. علاوه بر این کسی که به این گونه زندان محکوم می‌شود، بیش از آن که اصلاح شود، بر اثر معاشرت با سایر مجرمین ممکن است فاسد و گمراه گردد. از اینها گذشته اولین محکومیت به زندان معمولاً اثر شدیدی بر روی افراد می‌گذارد که ممکن است روحیه آن‌ها را خراب و تا آخر عمر آنان را نسبت به اجتماع بدبین و کینه توز سازد. بنابراین چه لزومی دارد شخصی را که بر اثر یک اشتباه مرتکب جرم غیر عمدی گردیده به چند ماه زندان محکوم کنند...^(۳)

عده‌ای نیز معتقدند در مورد خطری که زندان‌های کوتاه مدت از لحاظ فساد "مجرمین اتفاقی" و تبدیل کردن آنان به "مجرمین بعاتد" دارد همه متخصمین فن به آن معترف و معتقدند. منتهی غالب آنان بر این باورند. اجرای روش‌های اصلاحی و تربیتی و یا درمانی درباره محکومین به حبس به مدت کم که اکثریت جمعیت کیفری را تشکیل می‌دهد امکان پذیر نیست.^(۴)

خیلی از کشورهای جهان نیز برای احتراز از خطرات و مفسدات تمامی محکومین به حبس به مدت کم با بزه کاران حرفه‌ای و خطرناک، کیفر آنان را تعلیق و یا روش آزادی با مراقبت و... به مورد اجرا می‌گذارند.^(۵) عده‌ای نیز بر این باورند که کیفرهای حبس کوتاه مدت اختلال عمیقی در زندگی محکوم به وجود می‌آورد. محکوم علیه معمولاً کار خود را از دست می‌دهد. خانواده اش از حضور و وجود او محروم می‌شود و بالاخره در مشکلات عدیده‌ای عوطه ور می‌گردد و به هنگام خروج از زندان در مقابل مسایل متعدد قرار می‌گیرد و... بنابراین، در وی احساس خصومت بیشتر تقویت می‌گردد تا ندامت و توبه به طوری که این بیم می‌رود که اثر ارباب انگیز مجازات در او به میزان زیادی از بین برود.^(۶)

حبس‌های کمتر از نود و یک روز در ماده (۳) قانون وصول..

در ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ در دو بند ۱ و ۲ آن سه وضعیت پیش بینی شده که تعیین و اعمال مجازات حبس کمتر از نود و یک روز در این سه وضعیت ممنوع می‌باشد:

۱_ در کلیه جرایم مربوط به تخلفات راهنمایی و رانندگی با هر میزان مجازات حبس (تبصره ذیل ماده ۷۱۸ قانون مجازات اسلامی استثنا است^(۷)) که در این وضعیت دادگاه مکلف است از تعیین و اعمال حبس مندرج

در قانون چشم‌پوشی نموده و با تبدیل مجازات حبس. جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال تعیین نماید.

۲_ در کلیه جرایم که حداکثر مجازات حبس مندرج در قانون کمتر از نود و یک روز باشد نیز دادگاه مکلف است از اعمال مجازات حبس امتناع و اجباراً جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۱/۰۰۰/۰۰۰ ریال تعیین نماید (جرایم مربوط به نیروهای مسلح از این ماده استثناء گردیده و به موجب مواد ۲ تا ۷ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح امکان اعمال حبس‌های کمتر از نوده و یک روز نیز وجود دارد).

۳_ بالاخره در کلیه جرایمی که حداقل مجازات حبس آن‌ها در قانون کمتر از نود و یک روز باشد (سه ماه یا نود روز کمتر) و حداکثر مجازات حبس بیشتر از نود روز باشد (سه ماه و یک روز یا نود و یک روز و بیشتر). دادگاه‌ها از اعمال مجازات حبس کمتر از نود و یک روز ممنوع می‌باشند و تنها می‌توانند یا حبس بیشتر از نود روز اعمال نمایند و یا با تبدیل مجازات حبس به جزای نقدی. از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال جزای نقدی تعیین نمایند. (اعمال مجازات حبس کمتر از نود و یک روز در این قسمت نیز به موجب قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹ در خصوص جرایم نیروهای مسلح. مندرج در قانون یادشده بلامانع می‌باشد).

همان‌طور که ملاحظه گردید. موارد سه‌گانه یاد شده مشمول ماده (۳) قانون وصول... بوده و در نتیجه وضعیت چهارم یعنی مواردی که حداقل مجازات حبس مندرج در قانون بیشتر از نود روز باشد. (مثلاً شش ماه تا دو سال، یک سال تا پنج سال و...) مشمول ماده (۳)... نبوده و این ماده حاکمیتی بر این دسته از مجازات‌ها ندارد و برای تخفیف یا تبدیل مجازات‌ها در این‌گونه موارد می‌باید از ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی استفاده نمود که ماده یاد شده نیز محدودیتی برای تخفیف مجازات حبس قائل نگردیده است.

حبس‌های کمتر از نود و یک روز در رأی وحدت رویه

طبق بند دوم ماده (۳) قانون وصول... در جرایمی که حداقل مجازات حبس آن‌ها در قانون کمتر از نود و یک روز و حداکثر بیشتر از نود روز باشد قاضی مختار است یکی از دو راه را برگزیند:

- ۱_ چنانچه مجازات حبس را انتخاب نماید باید بیشتر از نود روز تعیین کند.
- ۲_ چنانچه مجازات حبس بیشتر از نود روز را مناسب تشخیص ندهد باید جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال را اعمال نماید تا قبل از تاریخ ۱۳۷۸/۹/۹ در برداشت از این بند از قانون وصول... بین دادگاه‌ها اختلاف نظر وجود داشت. عده‌ای معتقد بودند که دادگاه مجبور است از بین دو راه یاد شده یکی را انتخاب نماید و راه سوم (تعیین حبس کمتر از نود و یک روز) وجود ندارد. اما عده‌ای معتقد بودند که بند دو ماده (۳) دادگاه را بین هر سه راه مختار دانسته است. رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ به این بحث‌ها خاتمه داد و به موجب این رأی که برای همه شعب دیوان عالی کشور و دادگاه‌ها لازم‌الاتباع می‌باشد. کلیه دادگاه‌ها مکلف گردیدند که از بین دو راه اعمال مجازات حبس بیشتر از نود و یک روز و یا جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال یکی را انتخاب نموده و در نتیجه حق انتخاب راه سوم یعنی تعیین حبس‌های کمتر از نود و یک روز را در این موارد نخواهند داشت. البته این رأی وحدت رویه همان‌طور که بعداً بحث خواهد شد ممنوعیت اعمال حبس کمتر از نود و یک روز را فقط در خصوص

جرایمی پیش بینی نموده که مشمول بند دو ماده (۳) قانون وصول... باشند و حاکمیتی بر مواد قانونی با حداقل مجازات حبس بیشتر از نود روز نخواهند داشت.

حبس‌های کمتر از نود و یک روز در غیر از موارد مشمول ماده (۳)

همان‌طور که بیان گردید ممنوعیت اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز در بندهای یک و دو ماده (۳) قانون وصول... شامل سه وضعیت مورد اشاره بوده و مورد چهارم یعنی مواردی که مجازات قانونی بزه‌ای با حداقل بیشتر از نود روز حبس باشد را در بر نمی‌گیرد. عده‌ای از حقوقدانان معتقدند که با عنایت به ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه مربوط و سیاست جنایی جامعه و... اصولاً قوه قضاییه به صورت مکرر در نظریات مشورتی خود به دفاع از این عقیده پرداخته است: «مقررات ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مانع از تخفیف مقرر در مواد (۲۳) و (۷۲۸) قانون مجازات اسلامی نیست. مستفاد از قانون وصول برخی از درآمدهای دولت آن است که قانونگذار نمی‌خواهد حبس کمتر از نود و یک روز تعیین شود لذا اگر دادگاه نود و یک روز حبس را شدید و متهم را مستحق تخفیف بداند باید به جای حبس جزای نقدی تعیین نماید»^(۸). در نظریه دیگری باز هم اداره حقوقی بر ای عقیده پافشاری نموده است: «مستفاد از ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و... آن است که تعیین حبس به کمتر از نود و یک روز ممنوع است و اگر دادگاه معتقد باشد که نود و یک روز حبس برای متهم با توجه به اوضاع و احوال و شرایط ارتکاب جرم شدید است و متهم را مستحق تخفیف بداند باید به استناد ماده (۲۲) ق.م.ا، آن را به جزای نقدی که مناسب تر باش تبدیل نماید.»^(۹)

غیر از نظریات مشورتی اداره حقوقی. اقلیت قضات دادگستری چهارمخال و بختیاری نیز در نشست قضایی دی ماه ۱۳۷۹ بر این باور تأکید داشته اند: «با لحاظ رأی وحدت رویه مربوط (رأی شماره ۶۴۲) تعیین حبس کمتر از نود و یک روز خلاف موازین قانونی است و با توجه به مصلحت اندیشی قانونگذار تبدیل حبس به جزای نقدی ضروری است»^(۱۰)

اکثریت قضات دادگستری آمل در نشست قضایی دی ماه ۱۳۷۹ و عقیده مشابهی داشته اند: «با توجه به فلسفه تصویب بند دو قانون برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین و با استنباط از رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور در موضوع مانحن فیه نمی توان به کمتر از سه ماه حبس حکم صادر نمود. اقلیت قضات دادگستری گرگان در اردیبهشت ۱۳۸۰. قضات سمنان در نشست قضایی تیرماه ۱۳۸۰. اکثریت قضات دادگستری بهشهر در نشست بهمن ۱۳۸۰ و... همگی اعتقاد به ممنوعیت دادگاه‌ها در تعیین و اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز داشته و مبنای استدلال خود را بند دو ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲... بیان نموده اند.»^(۱۱)

جایز بودن تعیین و اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز

به نظر ما علی‌رغم نظریات متعدد مشورتی اداره حقوقی قوه قضاییه و علی‌رغم نظریات حقوقدانانی که به آن‌ها اشاره گردید. اعمال و تعیین مجازات‌های حبس کمتر از نود و یک روز در وضعیت چهارم بلاشکال است یعنی در مواردی که حداقل مجازات حبس مقرر در قانون بیشتر از نود روز باشد. دادگاه می تواند به اعمال و تعیین حبس‌های کمتر از نود و یک روز اقدام نماید زیرا:

اولاً: همان‌طور که بیان گردید بند یک و دو ماده (۳) قانون وصول... صراحتاً فقط سه وضعیت را شامل می‌شود و وضعیت چهارم از شمول آن ماده خارج است و چنان‌چه قانونگذار تمایل داشت که حبس‌های کوتاه مدت از سیستم جزایی کشور محو شود می‌باید خیلی صریح این اراده را در بند دو ماده (۳) به جای بکار بردن جمله طولانی: «هر گاه حداکثر مجازات حبس بیش از نود و یک روز حبس و حداقل آن کمتر از این باشد دادگاه مخیرات که حکم به بیش از سه ماه حبس یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال ۷۰۰۰۱ تا سه میلیون ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال بدهد» با جمله‌ای کوتاه‌تر بیان می‌داشت «در کلیه مجازات‌های حبس با حداقل بیشتر از نود روز دادگاه مخیر است که حکم به بیش از سه ماه یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال تا سه میلیون ریال بدهد» و معلوم است جمله اخیر راحت‌تر و سلیس‌تر و اصولاً با جمله مندرج در قانون وصول... متفاوت می‌باشد.

ثانیاً: رأی وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور نیز دلالتی بر ممنوعیت اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز در وضعیت چهارم (حداقل حبس قانونی بیشتر از نود روز باشد) ندارد. با دقت در رأی ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ که نمی‌تواند خلاف قانون هم باشد این معنا مشخص می‌گردد. آن‌چه که باعث شد این رأی صادر شود اختلاف محکام در تعیین مجازات حبس کمتر از نود و یک روز در وضعیتی بود که مجازات قانونی در آن موارد دارای حبس کمتر از نود و یک روز بود که مشمول ماده (۳) قانون وصول... می‌گردید نه غیر آن در رأی اول فردی به اتهام تصرف عدوانی و مستند به ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی (که دارای مجازات از یک ماه تا یک سال حبس می‌باشد) به تحمل یک ماه حبس تعزیری محکوم می‌گردد و شعبه چهاردهم دادگاه تجدیدنظر استان خراسان تجدیدنظر خواهی را مردود اعلام و رأی را صحیح دانسته است. در یک مورد دیگر دادگاه بدوی خراسان فردی را به اتهام شرکت در منازعه دسته جمعی و به استناد بند سه ماده ۶۱۵ قانون مجازات اسلامی (که دارای مجازات حبس از سه ماه تا یک سال می‌باشد) به تحمل سه ماه حبس تعزیری محکوم و شعبه دوازدهم دادگاه تجدیدنظر استان خراسان با این استدلال که طبق بند دو ماده (۳) قانون وصول... چنان‌چه نظر دادگاه بر زندان باشد باید بیش از سه ماه حبس بدهد و اگر نظر به کمتر از نود و یک روز حبس داشته باشد باید به جای حبس حکم به جزای نقدی صادر نماید... رأی صادرشده از شعبه بدوی را در مورد محکومیت به حبس تجدیدنظر خواه واجد اشکال دانسته و ضمن نقض رأی تجدیدنظر خواسته. تجدیدنظر خواه را به پرداخت مبلغ سیصد هزار ریال جزای نقدی محکوم نموده است. بعد از اطلاع دیوان عالی کشور از دو رأی یاد شده هیأت عمومی دیوان در تاریخ ۱۳۷۸/۹/۹ رأی شماره ۶۴۲ را صادر می‌نماید: «به صراحت بند دو ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب اسفند ماه سال ۱۳۷۳ در موضوعات کیفری که حداکثر مجازات حبس بیش از نود و یک روز و حداقل آن کمتر از این باشد دادگاه مخیر است که حکم به بیش از سه ماه حبس یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال تا سه میلیون ریال بدهد. بنابراین تعیین مجازات حبس کمتر از نود و یک روز برای متهم مخالف نظر مقنن و روح قانونی می‌باشد و چنان‌چه نظر دادگاه به تعیین مجازات کمتر از مدت مزبور باشد می‌بایستی حکم به جزای نقدی بدهد و با این کیفیات رأی شعبه ۱۲ دادگاه تجدیدنظر خراسان که حکم سه ماه حبس دادگاه عمومی را فسخ و متهم را به جزای نقدی محکوم کرده منطبق با این نظر است و به اکثریت آرای موافق موازین قانونی تشخیص می‌گردد.» همان‌طور که ملاحظه می‌گردد در رأی وحدت رویه و رأی

شعبه دوازدهم تجدیدنظر استان خراسان اصولاً بحث در خصوص بزه هایی بوده که مجازات حبس آن‌ها در قانون کمتر از نود و یک روز بوده است و وضعیت چهارم یعنی موردی که حداقل مجازات قانونی بیش از نود روز باشد مطرح نبوده است و در آغاز رأی وحدت نیز صراحتاً از بند دو ماده (۳) قانون وصول... و موضوعات کیفری با حداقل مجازات کمتر از نود و یک روز بحث شده است.

ثالثاً: اگر نظریات متعدد مشورتی اداره حقوقی و سایر حقوقدانان بخواهد درست باشد معنی این نظریات آن است که به استناد بند دو ماده (۳) و رأی وحدت رویه مربوطه، مجازات‌های حبس با حداقل بیش از نود روز نیز مشمول ماده (۳) بوده و در نتیجه دادگاه‌ها فقط دو راه دارد یا حبس بیشتر از نود روز یا جزای نقدی از هفتاد هزار و یک ریال تا حداکثر تا سه میلیون ریال. پس اصولاً در کلیه جرایمی که دارای مجازات حبس با هر میزانی باشند طبق بندهای یک و دو ماده (۳) دادگاه‌ها نمی‌توانند در هیچ وضعیتی اجزای نقدی بیش از سه میلیون ریال تعیین نمایند! چون بند یک حداکثر مجازات جزای نقدی را یک میلیون ریال و بند دو نیز حداکثر آن را سه میلیون ریال تعیین نموده است. اداره حقوقی بدون استدلال و با چشم پوشی از ایراد یاد شده دادگاه را برای تبدیل مجازات حبس به هر میزان جزای نقدی و به استناد ماده (۲۲) مختار دانسته است که این تعارض در استدلال پذیرفتنی نیست.

رابعاً: در بسیاری از محاکم آقایان قضات در موارد متعددی که مشمول وضعیت چهارم بوده. حبس‌های کمتر از نود و یک روز تعیین نموده و شعب مختلف دیوان عالی کشور که خود در صدور رأی وحدت رویه نقش اصلی داشته‌اند. اقدام به تأدیه این آرا نموده و آن‌ها را مخالف بند دو ماده (۳) و رأی وحدت رویه ندانسته‌اند که به عنوان نمونه به ذکر فقط چهار مورد آن اکتفا می‌گردد:

الف: آقای... به اتهام سهل انگاری منجر به فرار زندانی به استناد ماده (۵۴۸) قانون مجازات اسلامی (با مجازات شش ماه تا سه سال حبس یا جزای نقدی از سه تا هجده میلیون ریال) به موجب دادنامه شماره ۳۰۴ مورخ ۷۹/۵/۲ به تحمل سه ماه حبس تعزیری محکوم گردیده است. محکم علیه رأی صادر شده اعتراض و پرونده در شعبه سی و یکم دیوان عالی کشور مورد رسیدگی و این شعبه به موجب دادنامه شماره ۱۰۱۹ مورخ ۱۳۷۹/۹/۲۱ با رد تجدیدنظر خواهی به عمل آمده. رأی تجدیدنظر خواسته را ابرام نموده است: «... نظر به این که از ناحیه تجدیدنظر خواه دلیل موجهی که موجبات نقض دادنامه را فراهم نماید ارائه نگردیده است و ایراد و اشکال مؤثری بر دادنامه ملاحظه نمی‌شود لذا اعتراض وی بلاوجه اعلام و دادنامه مذکور در خصوص وی ابرام می‌گردد.»^(۱۲)

ب: آقای... به اتهام معدوم نمودن اوراق دولتی (وفق مواد ۵۴۴ و ۵۴۵ قانون مجازات اسلامی. این اتهام. مجازات حبس از شش ماه تا دو سال و سه تا ده سال دارد) با رعایت ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی به تحمل چهل روز حبس تعزیری محکوم شده است. محکوم علیه به این رأی اعتراض و شعبه سی و یکم دیوان عالی کشور به موجب دادنامه شماره ۶۷۹ مورخ ۱۳۷۸/۹/۱۵ (تنها یک هفته پس از صدور رأی وحدت رویه!) تجدیدنظر خواهی را مردود و اعلام و رأی تجدیدنظر خواسته را در این قسمت تأیید کرده است: «...در مورد معدوم کردن اوراق دولتی اعتراض معترض وارد نیست. رأی ابرام می‌شود.»^(۱۳)

ج: آقای... به اتهام استفاده از سند مجهول (وفق ماده ۵۳۶ قانون مجازات اسلامی دارای مجازات حبس از شش ماه تا دو سال یا سه تا ۱۲ میلیون ریال جزای نقدی می‌باشد) و با استفاده از ماده (۲۲) قانون مجازات

اسلامی به تحمل دو ماه حبس تعزیری محکوم گردیده است. محکوم‌علیه به رأی صادرشده اعتراض و شعبه سی و چهارم دیوان عالی کشور به موجب دادنامه شماره ۷۹/۴۶۸ مورخ ۱۳۷۹/۹/۲۳ رأی تجدیدنظر خواسته را در خصوص محکومیت استفاده از سند مجعول (دو ماه حبس) تأیید نموده است: «با توجه به مندرجات اوراق پرونده نظر به این که اعتراض مؤثری که نقض دادنامه تجدیدنظر خواسته را ایجاب نماید به عمل نیامده و حکم مزبور با مقررات قانون انطباق دارد لذا با رد تجدیدنظر خواهی حکم صادرشده ابرام می‌گردد.»^(۱۴)

د: آقایان... و... به اتهام مشارکت در اختلاس با رعایت بند پنج ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی. هر کدام به تحمل سه ماه حبس تعزیری محکوم... که محکوم‌علیهما به رأی صادرشده اعتراض و شعبه سی و دوم دیوان عالی کشور به موجب دادنامه شماره ۱۲۲/۴۰۶ مورخ ۱۳۷۹/۸/۱۱ محکومیت به حبس آقایان... و... را تأیید نموده است: «... با مذاقه در دادنامه تجدیدنظر خواسته و مجازات در نظر گرفته شده در آن ایراد عمده‌ای بر آن وارد نبوده و نتیجتاً ابرام می‌گردد.»^(۱۵)

با عنایت به موارد فوق (که فقط تعداد اندکی از آرا را محض نمونه آورده‌ایم) اگر قایل باشیم که اعمال و تعیین حبس‌های کمتر از نود و یک روز با استناد به بند دو ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ ممنوع و مخالف قانون است می‌باید پذیرفت که در کشور ما تعدادی از قضات اقدام به صدور حکم حبس (بازداشت) غیر قانونی نموده و اصولاً مرتکب جرم گردیده! و دادگاه و دادسرای انتظامی قضات نیز ساکت می‌باشد.

خامساً: خیلی از قضات دادگستری اعتقاد به مجاز بودن دادگاه‌ها به صدور حکم حبس کمتر از نود و یک روز در وضعیت چهارم هستند: اکثریت قضات دادگستری چهار محال و بختیاری با اعتقاد به این نظر در نشست قضایی دی ماه ۱۳۷۹ بیان داشته‌اند: «رأی وحدت رویه (۶۴۲) و بند دو ماده (۳) قانون مرقوم (قانون وصول... (ناظر به مواردی است که حداقل مجازات قانونی کمتر از نود و یک روز حبس باشد و قاعدتاً چنان چه مجازات جرمی حداقل نود و یک روز حبس یا بیشتر باشد مشمول رأی وحدت رویه نخواهد بود و دادگاه مجاز به تعیین حبس کمتر از نود و یک روز خواهد بود.»^(۱۶) اکثریت قضات دادگستری گرگان نیز در نشست قضایی اردیبهشت ۱۳۸۰ بیان داشته‌اند: «چنان چه حداقل مجازات کمتر از نود و یک روز باشد با توجه به بند دو ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و رأی وحدت رویه مذکور نمی‌توان به کمتر از نود و یک روز حبس حکم داد ولی با توجه به ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی دادگاه می‌تواند تخفیف را اعمال کند به عبارتی در مجازات‌هایی که حداقل حبس آن کمتر از نود و یک روز و حداکثر بیشتر از آن باشد نمی‌توان به حبس کمتر از نود و یک روز حکم کرد لیکن اگر حداکثر و حداقل بالاتر از نود و یک روز باشد دادگاه می‌تواند تخفیف را اعمال و به کمتر از نود و یک روز حبس نیز حکم دهد. رأی وحدت رویه فوق (۶۴۲) اشاره‌ای به اعمال و یا عدم اعمال ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ندارد. لیکن از عمومات قضیه می‌توان به نفع متهم استناد نمود و ماده (۲۲) قانون مذکور را اعمال نمود.»^(۱۷) اقلیت قضات دادگستری شهرستان آمل در نشست دی ماه ۱۳۷۹ و... نیز نظریات مشابهی ارائه نموده‌اند.^(۱۸)

سادساً: کمیسیون‌های قضایی شماره دو و سه دادگستری در پاسخ به این سؤال که: آیا رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ _ ۱۳۷۸/۹/۹ هیأت عمومی دیوان عالی کشور منصرف از جرایمی است که حداقل و حداکثر

مجازات حبس در آن‌ها بیش از نود و یک روز می‌باشد؟ و آیا دادگاه مستنداً به ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی می‌تواند متهم را به کمتر از نود و یک روز حبس محکوم نماید. چنین پاسخ داده اند: «مورد از شمول رأی وحدت رویه شماره ۶۴۲ مورخ ۱۳۷۸/۹/۹ خارج است و تابع عمومات می‌باشد با استفاده از ماده (۲۲) قانون مجازات اسلامی دادگاه حق دارد حکم به کمتر از سه ماه حبس صادر نماید و نظر اکثریت (قضات) موافق موازین قانونی تشخیص می‌شود.»^(۱۹). «اعمال بندهای یک و دو ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین بر اساس مجازات قانونی جرم است. مثلاً در جرایمی که حداقل مجازات قانونی آن کمتر از نود و یک روز حبس و حداکثر آن بیش از نود و یک روز باشد دادگاه مخیر است مجازات را به جزای نقدی از ۷۰۰۰۱ ریال تا ۳/۰۰۰/۰۰۰ ریال تبدیل نماید و یا مجازات حبس بدهد در صورتی که حبس تعیین کند نباید کمتر از نود و یک روز باشد اما چنان چه دادگاه برای متهمی که مرتکب صدور چک بلامحل شده است دوازده ماه حبس تعیین نماید و ده ماه آن را تعلیق کند دوماه باقیمانده اجرا می‌شود و هیچ تعارضی هم با ماده (۳) قانون فوق‌الذکر (ماده (۳) قانون وصول...) ندارد زیرا حداقل مجازات قانونی صدور چک بلامحل شش ماه و منصرف از ماده (۳) قانون مرقوم است.»^(۲۰)

سابقاً: در تفسیر ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه مربوط گفته شده که تفسیر به نفع متهم آن است که گفته شود یقین و اعمال حبس‌های کمتر از نود و یک روز ممنوع است. همچنین گفته شده حبس‌های کوتاه مدت هیچ کدام از نتایج و اهداف مجازات‌ها را بدست نمی‌دهد که در پاسخ باید گفت اولاً: ممنوعیت حبس‌های کمتر از نود و یک روز همیشه به نفع متهم نیست کما این که ممکن است دادگاه تشخیص دهد متهم باید مدتی هر چند کوتاه را تحمل حبس نماید و در حالی که تشخیص وی یک یا دو یا سه ماه حبس می‌باشد آن وقت مجبور است با این ممنوعیت حداقل نود و یک روز و به بالا تعیین حبس نماید. ثانیاً: با هیچ تحقیق و بررسی علمی در داخل کشور ثابت نگردیده که کسانی که به حبس‌های بیشتر از نود روز محکوم شده اند، حتماً متناسب گردیده و به نتایج و اهداف مجازات‌ها دسترسی پیدا شده است. حتی تحقیق نگردیده و مقایسه‌ای هم صورت نگرفته که آیا تکرار جرم و نابهنجاری اجتماعی در کسانی بیشتر است که قبلاً به حبس‌های کوتاه مدت محکوم شده اند یا آن‌هایی که به حبس‌های بلند مدت.

نتیجه گیری: از مطالب مختصر بیان شده این‌گونه استنباط می‌شود که علی‌رغم معایب فراوان زندان‌های کوتاه مدت و علی‌رغم این که مساعی فراوانی بکار می‌رود تا با حذف زندان‌های کوتاه مدت و یافتن جایگزینی مناسب برای این‌گونه حبس‌ها از تراکم جمعیت زندانیان کاسته شده و هم چنین از معایب زیاد این نوع از مجازات‌ها احتراز گردد و... در کشور ما ایران در حال حاضر نص صریح قانونی مبنی بر ممنوعیت اعمال حبس کمتر از نود و یک روز در وضعیتی که حداقل مجازات حبس مقرر در قانون بیش از نود روز باشد وجود ندارد و بند دو ماده (۳) قانون وصول... و رأی وحدت رویه مربوطه نیز ممنوعیتی برای تعیین و اعمال حبس کمتر از نود و یک روز (با اعمال ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی) در وضعیت چهارم مورد اشاره برقرار ننموده است و عملاً نیز تعداد زیادی از محاکم مجازات‌های حبسی را که مشمول ماده (۳)... و رأی وحدت رویه نمی‌باشند با اعمال تخفیف مجازات (با استناد به ماده ۲۲ ق.م.ا) حبس‌های کوتاه مدت (کمتر از نود و یک روز) تعیین می‌نمایند.

منابع:

- ۱_ البته طبق مواد (۲) تا (۷) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح. امکان تعیین حبس‌های کمتر از نود و یک روز در مواردی در این قانون پیش‌بینی شده است و از قاعده کلی مستثنی می‌باشد.
- ۲_ صلاحی، جاوید، کیفر شناسی. تهران. انتشارات دانشگاه ملی ایران. چاپ دوم. ۱۳۵۴. ص ۱۱۵.
- ۳_ همان، ص ۱۱۳.
- ۴_ همان.
- ۵_ دانش، تاج زمان، حقوق زندانیان و علم زندان‌ها. تهران. مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران. شهریور ۱۳۷۲. ص ۲۷۰.
- ۶_ بولک، برنار، کیفرشناسی. ترجمه حسین نجفی ابرندآبادی. تهران. مجمع علمی و فرهنگی مجد. اسفند ۱۳۷۲. ص ۶۱.
- ۷_ ماده (۷۱۸) ق. م. ا، تبصره: «اعمال مجازات موضوع مواد (۷۱۴) و (۷۱۸) این قانون از شمول بند (۱) ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸ مجلس شورای اسلامی مستثنی می‌باشد.
- ۸_ نظریه شماره ۷/۴۵۰۵ _ ۱۳۷۸/۷/۸.
- ۹_ نظریه شماره ۷/۱۹۹۵ مورخه ۱۳۷۹/۲/۲۹ مندرج در مجموعه جرایم و مجازات‌ها. انتشارات معاونت پژوهش تدوین و تنفیج قوانین و مقررات (ریاست جمهوری). چاپ اول. پاییز ۱۳۸۱. ص ۱۱۷.
- ۱۰_ بی نام، مجموعه نشست های قضایی. مسایل قانون مجازات اسلامی (۱). قم. معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه. چاپ نخست. ۱۳۸۲. ص ۴۷.
- ۱۱_ همان. ص ۴۸.
- ۱۲_ بی نام، منتخب آرای دیوان عالی کشور در مورد احکام دادگاه های نظامی. تهران. معاونت قضایی و حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح. چاپ اول. خرداد ۱۳۸۲. ص ۱۵.
- ۱۳_ همان. ص ۶۲ و ۶۱.
- ۱۴_ همان. ص ۶۲ و ۶۱.
- ۱۵_ همان. ص ۱۷۵.
- ۱۶_ بی نام، مجموعه نشست های قضایی... پیشین. ص ۴۷.
- ۱۷_ همان. ص ۵۰.